

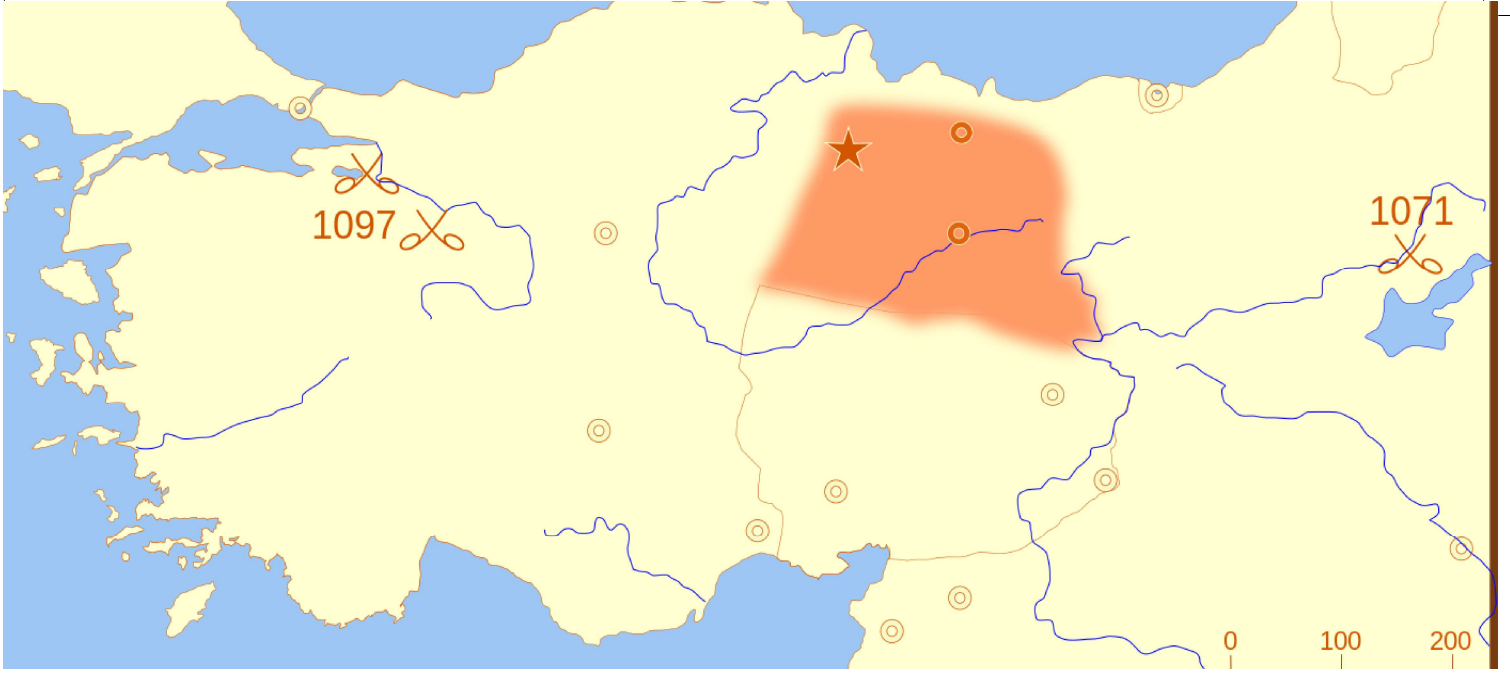
DANIŞMEND OĞULLARI

8-12 Ekim'e denk gelen "Ahilik ve Kültür Haftası" sebebiyle yayınlamaya uygun bulduğumuz ve asıl başlığı "Danışmend Oğulları Döneminde Bilim ve Ahiliğin Kuruluşuna Etkisi" olan bu yazı, Mikail Bayram'ın 19-20 Eylül 2012 Kırşehir II. Uluslararası Ahilik Sempozyumundan alınmıştır.

Türk kültür ve Medeniyeti'nin en fazla ilgi uyandıran kuruluşu olan Ahilik, Türkiye Selçukluları döneminde, 34. Abbasî Halifesi en-Nasır li Dinillah 'ın kurduğu, Fütuvvet Teşkilâtı'na üye olan Anadolu'daki Türkmen esnaf ve sanatkarların, Ahi Evren Hacı Nasirü'd-din Mahmud ve arkadaşlarının yönlendirmeleri doğrultusunda örgütlenmeleri sonucunda kurulmuş ve gelişmiş bir teşkilâttır. Kendilerine Ahi denilen bu teşkilât üyeleri, toplumdaki erkek bireylerden müteşekkildir. O dönemde, Türkmen esnaf ve sanatkar hanımlar da, Ahiliğin kadınlar kolu olan Baciyân-i Rûm (Anadolu Bacıları) adı verilen örgütü kurmuşlardır. Türkiye Selçukluları zamanında Anadolu'da meydana gelen sosyal, siyasi, ilmi, dinî ve ekonomik şartlar böyle bir halk örgütünün oluşmasına ve gelişmesine vesile olmuştur.

Bugüne kadar Ahilik üzerinde sürdürülen çalışmalarda bu Selçuklu Dönemi halk kuruluşunun, kuruluş macerası ve tarihî seyri, Ahilerin ve Bacıların tarih boyunca topluma sundukları kültürel hizmetleri ve kurdukları müesseseler menkıbevi anlatımlarla tanıtılmaya çalışılmış ve yayınlar yapılmıştır. Bu çalışmalarda Ahilik, çoğunlukla topluma folklorik bir olay biçiminde takdim

edilmiştir ve edilmektedir. Fakat Ahiliğin bilimsel bir temelinin bulunduğu üzerinde hemen hiç düşünülmemiş ve durulmamıştır. Danışmend Oğulları zamanında tabiat bilimleri alanındaki çalışmalar ve gelişmeler yeterince bilinmediği için Ahi Teşkilâtı'nın temelinde bulunan bilimsellik gerçeğinin, Ahilik üzerinde çalışanların dikkatini çekmediği anlaşılmaktadır. İlginçtir Osmanlı uleması da Ahiliğin bu yönü hakkında bilgi edinememişlerdir. Ahi Evren Hacı Nasirü'd-din Mahmud'u ve çevresindekileri tanıyamadıkları gibi onların yazdıkları eserleri ve çalışmaları hakkında da bilgi edinememişlerdir. Çünkü Moğollar, Anadolu'yu işgal ettikten sonra Ahiler ve Türkmenler, Moğol iktidarına karşı direnişe geçmişlerdi ve halkı Moğol iktidarına karşı ayaklandırıyorlardı. Moğollar ve Moğolların hizmetine giren Selçuklu devlet adamları olan yöneticiler, Ahi ve Türkmen çevrelerde yazılan eserleri takibat altında tutuyor ve bu eserlerin yayılmasını engellemeye çalışıyorlardı. Bu dönemde birçok şehirde Ahiler katliamlara uğradılar. Moğol iktidarı ve bu iktidarın elemanları, Ahi ve Türkmenler hakkında yoğun bir şekilde bilgi kirliliği yaratmaya çalışıyorlardı. Osmanlı Uleması'nın bu bilgi kirliliğini aşamadıkları görülmektedir. Bu durum Ahi ve Türkmen çevrelerde yazılan bir-

çok eserin kaybolmasına sebep olmuştur. Bu siyasiler, çoğu zaman Ahi ve Türkmen çevrelerde yazılan eserleri başkalarına mal ederek, iş yerleri ve vakıflarını müsadere ederek onları unutturmaya çalışıyorlardı. İşte bu gibi sebeplerden dolayı Ahilik geçmişte yeterince tanınmadığı gibi Ahiliğin kuruluş felsefesinin de bugüne kadar doğru olarak teşhis olunamamasına yol açmıştır.

Burada Anadolu Ahiliğinin nasıl bilimsel temelden geldiği gösterilecek ve kuruluş amacı belirlenmeye çalışılacaktır. Aslında bu konu Ahi Evren ve Ahilik ile ilgili çalışmalarımda kısmen de olsa dile getirilmiştir. Fakat burada bu kuruluşun Danişmendlilerle ilişkisi gösterilecek ve bu konu daha anlaşılır bir biçimde sunulacaktır. Bunun için önce Türkiye Selçukluları döneminde bilimsel faaliyetlerin ne şekilde başlayıp geliştiği ve nasıl bir bilimsel ortam yaratıldığının kısaca açıklanması gerekmektedir.

Danişmendliler’de Bilim

Türkiye Selçukluları Devleti’nin ilk yüz elli yıllık döneminde ve Orta ve Kuzey Anadolu’da kurulan Danişmend Oğulları’nın yüz sene kadar süren iktidarları zamanında Türk devlet adamlarının tabiat bilimlerine ve felsefe geleneğine ilgi duymaları, bu alanda çalışan birçok bilim adamlarını Anadolu’ya celbetmiş ve tabiat bilimleri alanında eserler vermelerine ve fikir üretmelerine vesile olmuştur. Öncelikle şu husus bilinmelidir ki, sözünü ettiğim bu ilk yüz elli senelik dönemde

Ahilik geçmişte yeterince tanınmadığı gibi Ahiliğin kuruluş felsefesi de bugüne kadar doğru olarak teşhis olunamamıştır.

Anadolu’da telif edilen eserlerin hemen tamamı, tabiat bilimlerine ve felsefeye dairdir. Meselenin anlaşılabilmesi için konuyla ilgili bazı müşahhas örnekler vermek yerinde olacaktır.

Danişmend Oğulları’nın Kayseri şehir muhafızı olup İbnü’l-Kemal diye ünlenen Kayserili İlyas b. Ahmed, Danişmend Oğulları Devleti’nin kurucusu Melik Ahmed Gazi’ye sunduğu “Keşfü’l-akabe” adlı astronomiye dair olan eserinin önsözünde Melik Ahmed Gazi hakkında şöyle diyor: “Pek çok filozoflar ve faziletli kişiler ve dünyanın dört bir yanından akliveciler (Ehl-i ukul) o yüce zata yöneldiler ve her biri sahip oldukları ilimlerini yaymaları ve ilimlerini uygulamaları ölçüsünde o hazretin cömertlik denizinden pay almaktalar”. Bu eser Anadolu’da telif edilen bilinen ilk eser olup, Farsça olarak kaleme alınmıştır. Malazgird Zaferi’nden 30 sene kadar sonra telif edilmiştir. Görüldüğü gibi Anadolu’da askerî fetihlerin sürdüğü günlerde Anadolu’da bilimsel faaliyetlerin de başladığı bu ifadelerden anlaşılmaktadır. Nitekim Danişmend oğlu Melik Ahmed Gazi ve oğullarının ülkelerinde medreseler inşa ettikleri bilinmektedir. Anadolu’da inşa edilen ilk medreseler Danişmend Oğullarına aittir. Bu konuda detay-

lara girmeye gerek görmüyorum.

Türkiye Selçukluları dönemindeki ilk sultanların dinî ve bilimsel eğilimleri hakkında bize ulaşan haberler çok sınırlıdır. Fakat onların dip atası Kutalmış hakkında İbnü’l-Esir’in naklettiği şu önemli bilgi dikkat çekicidir:

"Şaşıllacak şeydir ki, Kutalmış Türk olmasına rağmen Astronomi ilmini çok iyi biliyordu. Bundan başka Felsefe geleneğinden (Ulumu'l-akvam) olan ilimleri de iyi biliyordu. Kendisinden sonra oğulları ve ahfadı da Felsefe geleneğinden olan bilimleri öğrenmeye devam ettiler. Bu alanda isim yapmış bilim adamlarını himayelerine aldılar. Ancak bu durum onların dinî inançlarında pürüz meydana getirdi"².

Tabiidir ki, felsefe ve astronomi ilmini iyi bilmek Matematik ve Geometri ilimlerini de iyi bilmeye bağlıdır. Felsefe geleneğinden (Ulumu'l-kavm) maksat tabiat bilimleridir. Burada görüldüğü üzere bu bilgileri veren Eş'arî mezhebinden olan İbnü'l-Esir, felsefî bilimlerin Kutalmış'ın ve onun oğul ve torunlarının dinî inanışları üzerinde olumsuzluklar yaratmasını hoş bulmamaktadır. Çünkü eskiden beri Eş'ariler, Mu'tezile mezhebi mensuplarının uğraş alanı olan tabii bilimlerle meşgul olmayı zararlı görürlerdi. Bu durum Kutalmış ve oğullarının Mu'tezile mezhebine mensup olduklarını göstermektedir. Mu'tezile Mezhebi mensupları İslâm Dünyası'nın rasyonalistleridir. Bunlar İslâm Dini'ni de Mantık kuralları ile yorumlar ve algılarlar. Eskiden beri İslâm Dünyası'n

sında Felsefe geleneğinden olan Matematik, Geometri, Tıp, Astronomi, Fizik gibi ilimler, Mu'tezile mezhebinden olanların başlattıkları, meşgul oldukları bir uğraş alanıdır. Tuğrul Bey'in veziri Amidü'l-milk Ebu Nasr el-Kundurî bu düşünce akımının ateşli savunucularındandı. Vezirlik makamına gelince bu bilimsel harekete destek veriyordu. Vakıa Tuğrul Bey de bu zihniyetteydi³. Selçuklular da Maverâünnehr ve Horasan'da iken Danişmend Oğulları'nın cediti olan Türkmen Danişmend Ali Taylu adlı bilge kişi, Selçuklu ailesine yakın olmuş, onlara kız vererek, kız alarak akraba olmuş ve hanedan üyelerine muallimlik yapmıştır. Kutalmış onun talebesi ve damadı idi. Selçuklu hanedan üyeleri arasında görülen Mu'tezile eğilimi işte bu Danişmend Ali Taylu'dan gelmektedir⁴.

Önceleri Danişmend Oğullarının hizmetinde iken bilahare II. Kılıç Arslan'ın hizmetine giren ve Mu'tezile mezhebinden olan Tiflisli Hubeyş b. İbrahim adlı bilim adamı, Tıp ilmine dair "Sihhatü'l-ebdan" adlı eserini bu sultana sunmuştur. Bu çok yönlü bilim adamının "Medhal ila ilmi'n-nücum", "Beyanü'n-nücum" ve "Beyanü's-sinaat"

adlarında tabiat bilimlerine dair önemli eserlerin sahibidir⁵. İlaçların kıvamı ile ilgili "Takvimü'l-edviye" adlı bir eserleri de bulunmaktadır⁶. Muhtemelen Kayseri'deki Gevher Nesibe Tıp Merkezi'nin ilk müderrisidir.

XIII. Asrın başlarında Amasya'da, yani Danişmend İlinde yaşayan Hakım Bereket adlı Türkmen bir bilge kişi "Tuhfe-i Mübarizi" adında gene tıp ilmine dair Türkçe olarak kaleme aldığı eserini Amasya Valisi Hilafet Gazi'ye sunmuştur⁷. Bu eserden sonra gene tıp ilmine dair "Hulasa der ilm-i tıp" ve gıda teknolojisine dair "Tabiat-name" adlı iki eser daha kaleme almıştır.

II. Kılıç Arslan'ın oğullarından I. Gıyasü'd-din Keyhüsrev, ünlü tıp bilgini İbn Sina'nın hayranlarındandı⁸. Diğer oğlu Tokat Emiri olan Rüknü'd-din Süleyman Şah hakkında gene İbnü'l-Esir şu bilgiyi vermektedir: "Ancak onun itikadının bozuk olduğu, felsefî inançlar taşıdığı bu inanç-

ta olan kimseleri himaye ettiği, onlara destek verdiği bildirilmektedir"⁹. Ünlü İştirakî filozof Şihabü'd-din Sühreverdî el-Maktul da Tokat'ta bir süre onun hizmetinde bulunmuş ve "Per-tev-nâme" adlı felsefî eserini ona sunmuştur¹⁰. Bu ifadelerden anlaşılıyor ki,

sözünü ettiğimiz bilimsel ve felsefî gelenek Anadolu'da XIII. asrın ortalarına kadar devam etmiştir. Şehzadeliği döneminde Danişmend İlinde melik olan I. Alâü'd-din Keykubad da bu zihniyette idi. Onun birtakım felsefî eserler okuduğu bilinmektedir. Bu yüzden onun zamanında bu alanda büyük gelişmeler olduğu gözlemlenmektedir. Ahiliğin ilk kurulduğu yer olan Kayseri'de "Muhlisiyye" Medresesinde yüksek seviyede Mantık ve Felsefî eserler okutulmaktaydı¹¹. Nitekim Ömer b. Muhammed b. Ali es-Savî adlı bir zat bu tarihlerde Anadolu'ya gelmiş, "Akaid-i Ehl-i sünnet" adlı bir eser yazmış ve eserinin önsözünde şöyle demektedir: "Diyar-i Rum'a (Anadolu'ya) geldim. İnsanların ilm-i nücûma (Astronomi) râğbet ettiklerini ve fakat dinî ilimlerden bihaber olduklarını gördüm"¹². Görüldüğü gibi bu zatın da ifadesinden XII. Ve XIII. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'da tabiat bilimlerine râğbetin yoğun olduğu belli olmaktadır.

Danişmendliler Döneminde Bilimsel Zihniyet

Danişmend Oğulları döneminde ve Türkiye Selçuklula-

rının ilk zamanında tabiat bilimleri alanındaki çalışmalar ve gelişmeler, Anadolu'da bilimin işe dönüştürülmesi veya iş ve sanat alanında bilimden yararlanılması, insanları ve toplumu bilimin verilerinden yararlandırma ülküsünün doğmasına ve kuvvetlenmesine ve bunun uygulanması fikrinin uyanmasına vesile olmuştur. Aslında bu düşünce tarzı İslâm Dünyasında Mu'tezile mezhebi mensupları arasında ve İhvanü's-safa Mektebi diye bilinen gizli örgütün geleneğinde mevcut idi. Az önce adı geçen Tiflisli Hubeyş b. İbrahim "Beyani's-sinaat" adlı eserinde iş ve sanat alanında bilimden geniş ölçüde yararlanılabileceği fikrini savunmakta ve bunun önemini dile getirmektedir¹³. Onun çağdaşı olan Diyarbekir Artukluları devri bilim adamı Cizreli Ebu'l-İzz İsmail b. Er-Rezzaz (602/1205) "el-Cami'beyne'l-ilmi ve'l-amel" (İlim ile amelin birleştirilmesi) adlı şahane bir eser kaleme almıştır. Eserinde pek

çok otomatik çalışan aletlerin projesini çizerek ilmin amele dönüştürülmesinin yollarını göstermektedir¹⁴. Yukarıda bahsi geçen "Keşfü'l-akabe" adlı eserde de yazar Danişmendoğlu Melik Ahmet Gazi'nin Himayesine giren bilim adamları için "Her biri sahip oldukları ilimlerini uyguladıkları ölçüsünde değer kazandılar ve Melik Ahmed Gazi'nin iltifatına nail oldular." Derken aynı görüşü ifade etmektedir.

XIII. yüzyılın başlarında Ahi Evren Hacı Nasirü'd-din ile dostluğu da bulunan ve Sivas'ta, yani Danişmend İline yerleşen Kubreviyye tarikatı şeyhi Necmü'd-din-i Daye, Sultan I. Alâü'd-din Keykubad'a sunduğu "Mirsadü'l-i-bad" adlı eserinde bakın ne diyor:

"San'at, ilmin insan ruhunda meydana getirdiği gücün sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Zira insan, sahip olduğu ilmi sayesinde aklın direktifi ile kullandığı birtakım alet ve edevat vasıtası ile ruhunu eşya üzerinde göstermeye çalışmakta ve böylece sanat üretmektedir"¹⁵.

Necmü'd-din-i Daye bu ana fikri verdikten sonra kendi sanat felsefesini açıklamaktadır. İşte bu düşünce tarzı, Danişmend İlinde oluşan bilimsel zihniyetin ifadesidir.

Bu tarz düşüncenin Anadolu'da bir süre gelişme gösterdiği ve uygulama alanı bulunduğu görülmektedir. O devirde bu zihniyetin uygulayıcıları Anadolu'nun hırfet ve zenaat erbabı olan Ahiler ve Bacılar idi. Ahi Teşkilâtı'nın

baş mimarı, Türkiye Selçukluları devrinin en güçlü ilim, fikir ve aksiyon adamı, sanatkâr (Derici) ve bilge kişi Ahi Evren Hacı Nasirü'd-din Mahmud el-Hoyî, yukarıda izaha çalıştığım düşünce ve anlayışın sahibi olarak Ahi Teşkilâtı'nı kurarak tabii bilimleri, iş ve sanat alanında uygulamaya çalışmıştır. Bir ilim ve fikir adamı olarak eserlerinde sık sık ilmi iş ve san'at alanında kullanmak gerektiğini ifade eder.¹⁶ İlimin amelden önce geldiğini, ilimsiz amelin çendan fayda sağlamayacağını, kişi ilmini uyguladığı ölçüde makbul insan olacağını savunmaktadır¹⁷. Bir başka yerde de insan ruhunda teorik (nazari) ve pratik (amelî) güçler bulunduğunu, ilim tahsili sonucunda insan ruhunda meydana gelen irade ve kudretin pratik

gücü meydana getirdiğini ve bunun iş ve üretime yönlendirmesi gerektiği fikrini savunmaktadır¹⁸.

Ahi Evren Hacı Nasirü'd-din Eş'arî mezhebinden olduğu halde tabiat bilimlerine açık, akliyec

bir fikir adamıdır. Tıp ilmine ve Felsefeye dair muhtelif eserler yazmıştır. Aslında Hocası Fahrü'd-din-i Razi (606/1209), Eş'arî mezhebinden akliyec bir fikir adamı olarak tanınır. Yazdığı pek çok eserler ile Eş'arî mezhebini tabii bilimlere açık bir konuma getirmeye çalışmıştır. İşte Anadolu Ahiliğinin baş mimarı Ahi Evren Hacı Nasirü'd-din onun bu çalışmasını ve açtığı çıkışı Anadolu'da devam ettirmekteydi. Onun için Mevlâna Celâlü'd-din-i Rumî, "Mesnevî"sinde Fahrü'd-din-i Razi'ye İblis diyerek Ahi Evren'i akliyecilikte onu geçtiğini iddia etmekte ve aralarındaki talebe-hoca ilişkisini şöyle ifade etmektedir: "Önce bir İblis ona üstad idi. Şimdi o İblis'i geride bıraktı"¹⁹. O dönemde Anadolu'da Fahrü'd-din-i Razi'nin pek çok talebeleri bulunuyordu. Oğlu Abdullah da Aksaray'a yerleşmişti. Aksaray'daki Perek ailesi Fahrü'd-din-i Razi'nin soyundan gelmekte.

Netice Olarak

Kısa başlıklar halinde sunduğumuz bu bilgilerden sonra Ahiliğin kuruluş felsefesini ve amacını açıklayabiliriz. Bunu da Ahi Teşkilâtı dediğimiz bu kuruluşun baş mimarı olan Ahi Evren Hacı Nasirü'd-din Mahmud'un ifadeleriyle sunmak en iyisidir.

Ahi Evren Hacı Nasirü'd-din Mahmud "Letaif-i hikmet" adlı eserinde Ahiliğin kuruluş felsefesini şöyle izah etmektedir:

"Allâh insanı medenî tabiatlı yaratmıştır. Bunun anlamı şudur. Allâh insanı yemek, içmek, giyinmek, evlenmek, ev edinmek gibi çok şeylere muhtaç olarak yaratmıştır. Hiç kimse kendi başına bu ihtiyaçları karşılayamaz. Bu yüzden demircilik, marangozluk gibi birçok meslekleri yürütmek için çok insan gerekli olduğu gibi demircilik ve marangozluk da birtakım alet ve edevatla yapılabildiği için bu alet ve edevatı da tedarik etmek için de çok sayıda insana ihtiyaç vardır. Böylece insanın (toplumun) ihtiyaç duyacağı bütün sanat kollarının yaşatılması gerekir. Bu halde toplumun bir kesiminin sanatlara yönelmesi ve her birinin belli bir sanatla meşgul olması gerekir ki toplumun bütün ihtiyaçları görülebilsin²⁰.

İşte Türkiye Selçukluları zamanında meydana gelen bilimsel ve kültürel ortamda Ahiliğin bu duygu ve düşüncenin sonucu olarak ortaya çıkmış olduğunu söylemek istiyorum. Ahi Evren Hacı Nasirü'd-din, sanatkarların iş ortamındaki çalışma düzenleri hakkında da şöyle demektedir.

"Birçok insanların bir arada çalışması sanatkarlar arasında rekabet ve münazaaya sebep olabilir. Çünkü bunların her biri kendi ihtiyacına yönelince menfaatler çatışması ortaya çıkar. Karşılıklı affetme ve hoşgörü olmadığı zaman münaza ve ihtilaf zuhur eder. O halde bu insanlar arasındaki ihtilafı halledecek kanunlar koymak gereklidir. Bu konulan kanun da şeriatı uygun olmalı ki, ona uyulsun ve insanlar arasındaki ihtilafı halline vesile olsun. İhtilafsız bir ortam yaratılınca herkes rahatça umduğunu elde eder. İhtilaf zuhurunda ise bu kanuna müracaat ederek ihtilaf ortadan kaldırılabılır. Peygamberlerin şeriat koymaları bundandır."²¹

Ahi Evren Hacı Nasirü'd-din bir beldede bütün sanat erbabının belli bir yere toplanmalarını ve orada sanatlarını icra etmelerini de öğütlemektedir. Bu konuda da aynen şöyle demektedir:

"Toplum çeşitli sanat kollarını yürüten insanlara muhtaç olduğuna göre bu sanatların her birini yürüten çok sayıda insanları belli bir yerde toplanmaları ve sanatkarların her birinin kendi sanatlarıyla meşgul olmaları sağlanmalıdır."²²

Notlar

1. Fatih (Süleymaniye) Kütüphanesi, Nr. 5426, yp. 250a.
2. El- Kâmil fı't-tarih, Beyrut 1966, X, 36-37.
3. İbn Tağrıberdi, en-Nucumu'z-zahire, V, 54.

4. Bu konuda geniş bilgi için bk. Mikâil Bayram, Danışmend Oğulları'nın Dinî ve Millî Siyaseti, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı. 18, Konya 2004, s. 132-147.
5. İsmail Paşa, Hediye-tü'l-arifin, Neşr. Kilisli Rifat ve İ. Mahmud Kemal. İstanbul 1951, I, 263.
6. Bu eserin bir nüshası Bursa'da Hüseyin Çelebi Kütüphanesi Nr. 838 de bulunuyor.
7. Bu eserin bilinen bir nüshası Konya İzzet Koyunoğlu Kütüphanesi Nr. 12049'dadır. Bu eser Anadolu'da te'lif edilen bilinen ilk Türkçe eser olma özelliğini taşımaktadır. Aynı cilt içinde gene tıbbı dair aynı yazara ait Türkçe olarak yazılmış iki risale daha bulunmaktadır.
8. İbn Bibi, el-Evami'rü'l-alâiyye, Neşr. A. Sadık Erzi, Ankara 1956, s. 25.
9. El-Kâmil fı't-tarih, XII, 196.
10. El-Evami'rü'l-alâiyye, s. 25.
11. "Tahrirü'l-mantık" ve "Ahkâmü'l-cevahir ve'l-a'raz" adlarında iki eser 631(1239) yılında Kayseri'de el-Muhlisiyye medresesinde istinsah edilmiştir. Bkz. Konya Yusufpaşa Kütüphanesi Nr. 4947, yp. 56a., Ebu'l-Fazl Ahmed b. Muhammed el-Meydanî'nin dil mes'elelerini tartıştığı "Es-Samî fı'l-esamî" adlı eseri de 638(1241) tarihinde gene Kayseri'de el-Muhlisiyye Medresesinde Kopya edilmiştir. Bkz. Ayasofya (Süleymaniye) Kütüphanesi Nr. 4680.
12. Fatih (Süleymaniye) Kütüphanesi, Nr. 5426, yp. 193a.
13. Kâtip Çelebi, Keşfü'z-zunûn, I, 261. Bu eserin bir nüshası Tokat, Zile Kütüphanesinde bulunuyor. Eser Türkçe'ye de tercüme edilmiştir. Türkçe tercümesinin bir nüshası Bağdatlı Vehbi Efendi (Süleymaniye) Kütüphanesi Nr. 2253 kayıtlı olup 954 (1548) istinsah tarihli dir.
14. Topkapı Sarayı Müzesi (III. Ahmed kısmı) Nr. 3472 ve 3350.
15. Mirsadü'l-ibad, Neşr. M. E. Riyahi, Tehran 1366, s. 532-533.
16. Ahi Evren, Tabsiretü'l-mübtedi ve tezkiretü'l-müntehi, Nuruosmaniye Kütüphanesi, Nr. 2286, yp. 72a-73a. Bu eser tarafımdan Türkçe'ye tercüme edilmiş ve yayınlanmıştır.
17. Ahi Evren, Letaif-i hikmet Neşr. G. Hüseyin-i Yusufi, Tehran 1340, s. 259. Naşir bu eseri yanlış bir kayda dayanarak Kadi seracü'd-din-i Urmevi'ye nispet etmiştir. Bu nispet kat'iyyen yanlıştır. Bkz. Mikâil Bayram, Sosyal ve Siyasî Boyutlarıyla Ahi Evren-Mevlâna Mücadelesi, Konya 2006, s. 68-69.
18. Letaif-i hikmet, s. 138-142; Ahlâk-i Nasirî, Neşr. M. Minovî, A. Haydarî, Tehran 1364, s. 110-111, Ahlâk-i Nasirî, Ahi Evren Hacı Nasirü'd-din'nin Hacı Nasirü'd-din-i Tusi'ye nispet edilen eserlerindendir.
19. Mesnevi, Neşr. R. Nicholson, Leiden 1933, V, 831.
20. A.g.e. Neşr. Dr. Muhsin Yunisi, Tehran 1351, s. 145.
21. Aynı Eser, s. 145-146.
22. Aynı Eser, s. 145.

Bu konuda geniş bilgi için bkz. M. Bayram, Hacı Nasirüddin Muhammed et-Tusi'nin İhtihalcılığı, S.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Konya 2005, sayı.20, s. 8-18.